

בעלי חתימת התלמוד ועל זה וכדומה אמרו חז"ל אלו ואלו דברי אלוקים חיים.

ב. על שאלה שנייה שתוכנה בתשובה מתיר, "המשיב" הנ"ל לאנשי אשכנז הנוהגים לתקן זקנם על ידי מספריים שני פעמים בשבוע שמותרים לתקן את הזקן בחולו של מועד, לפי דעת רבנו תם שמתיר כיוון שלא פסע וגילה קודם החג ולא נכנס לרגל כשהוא מנוול ובפרט בערב החג האחרון.

ג. שאלה שלישית, "משיב" הנ"ל על מה סמכו הבכורים במדינות אלו להקל ולאכול בערב פסח על ידי סיום מסכת בו בזמן דבתענית אסתר דאינו מפורש בתלמוד רק בקצת פוסקים אין היתר כזה. ומניין לנו להקל בסיום בכל דהוא בקשר לתענית בכורים דערב פסח.

ספריו האחרים: „אלפא ביתא“, מפתחות לאגדות התלמוד בסדר א"ב עם באור פפא"מ תרט"ו—ז. „מעניי הישועה“, על נחמות הנביאים באחרית הימים פפא"מ תרי"ט. „התורה והמצוה“, תרי"ג מצות ע"ס א"ב, הנובר תרכ"ג, ובהוספות שטטין תרכ"ה. „דברי משה“, מאמרי מוסר, המבורג תרי"א. „והכנעני אז בארץ“, באור הפסוק, פפא"מ תרי"ז. „אגרת תשובה“ הר' יעקב דה לעהו והר' משה קאצינלבוין, אסור גלות בחול המועד, רוטרדם תרי"ז. „הספד“ על פטירת ר' אנשיל רוטשילד פפא"מ תר"ו. „ממשלת מלכים רצון ה'“ על החובה לאהוב את המלכות ולשנוא את הרפובליקה. פפא"מ תרי"ב.

רבי משה חריף מוואבולניק

בהלבנון שנה י"א תרל"ד—תרל"ה (לט) מודיע ר' אלימלך יצחק בן חיים קאמניצקי מבירו' על פטירתו של רב מפורסם זה במילים אלה: יללת קנים והגה על פטירת הרב הגאון הגדול ר' משה חריף מעיר וואבאלניק תלמיד הרב רבנו מורנו חיים ז"ל מוואלאזין, כי נאסף אל עמיו א' ויגש תרל"ה בן צ"ג. כל העדה קראו בעצרת ובאו כמה רבנים לספוד למשה ולבכותו ובתוכם הגאון הגדול ר' בצלאל הכהן מו"צ ווילנא כששים שנה עבד אותם עבודת הקודש באמונה ולא פגע בהם בכבודו ובממונו. גם הלילה היה לו משמר בבית המדרש ותלמודו בידו, ולפני מותו אסף כל בני עירו ואמר להם: ענו בי... וכולם בפה אחד ענו עד ה'...

רבי משה יהושע זליג מהאזינפוט

הג"ר משה יהושע זעליג ב"ר מנחם מענדיל הכהן מהאזענפאטה קבל תורה

מהגאון רבנו חיים מוואלאזין ואח"כ למד עם הרה"ג ר' יהושע זעליג אשכנזי (נהיה אח"כ גיסו, בעל אחותו בפילטען).

ר' משה יהושע זעליג לא עשה תורתו לכתחילה קרדום לחפור בה. התיישב על יד אביו בפילטען (קורלאנד—לאטביה). אביו היה איש אמיד בעל אחוזה ליד פילטען ואף הוא עסק במסחר והיתה לו אחוזה ליד העיר גולדינגן שם הציעו לו את משרת הרבנות אולם הוא לא קבלה. בשנת תקצ"ט נתקבל לרב בהזנפוט והיה שם עד שנת תרי"ב. עלה אח"כ עם אשתו לא"י השתקע בירושלים, מהבולטים באנשי העדה האשכנזית — פרושית בעיה"ק.

ונדפסה ממנו צוואה לבניו ולבנותיו (לפי תולדות ישיבת היהודים בקורלאנד" להרב לוי אוצינסקי ע' 77 ועוד מקורות).

נוסח הצוואה לא היה ידוע במשך שנים רבות. דובר וואכשטיין מזכירה ב„מפתח הצוואות“ (קרית ספר, כרך י"א עמ' 373) על פי ספרו של הרב לוי אוצינסקי הנ"ל וכן ב„מילואים“ ל„תולדות חכמי ירושלים“. בשנת תש"ו נתפרסמה הצוואה לאחר שהגיע לידי החכם החוקר ר' יצחק ריבקינד שקבלה מהביבליוגראף ר' חיים ליברמן, והוא כתב על תכנה במאמרו „צוואה מלפני מאה שנה על דבור עברי“ שפורסמה ב„שבילי החנוך“ (חוב' ד' תש"י).

„צוואה של הרב הגדול חו"ב הצדיק המפורסם מו"ה משה יהושע זעליג במו"ה מנחם מענדיל הכהן האב"ד דק"ק האזענפאטה" נפטר בירושלים עיה"ק. נכתב בכ"י קדשו יום ה' עשרה בטבת שנת תר"ט לפ"ק נדפס ע"י השותפים ר' טוביה הכהן אפרתי ור' יוסף בעקקער בקעניגסבערג, 16 עמוד.

הצוואה שכתבה בהיותו עוד רב בהזנפוט טרם עלתו לא"י, מחזיקה פ"ט סעיפים ובסוף תאריכים שונים משנת תק"ע עד תר"ט מקרים שארעו לו משך ארבעים שנה בהם „מקצת מניסים ונפלאות שידעתי שעשה עמי הבי"ת בחסדו הגדול ברחמי הגדולים“. כמכיר את ניסיו שהתרחשו לו בזמנים שונים מצא לו לנחוץ להעלותם עלי כתב וציוה אף ליוצאי חלציו „לכתוב כל הניסים והנפלאות שידוע בכל עת שנעשה עמו (סעיף כ') צוואה זו מעמידה לפנינו דיוקנו הרוחני של התלמיד הוואלוזינאי הזה מכמה וכמה בחינות והרי לפנינו מספר דברים ממנה כפי שהם מובאים במאמר הנ"ל של ר' יצחק ריבקינד המנוח:

...מדת ההסתפקות ביחוד בעניני אכילה ושתייה: אם אפשר לאכול מעט פחות מכדי שביעה, מי שיפסוק מתוך אכילתו בעוד שתאב לאכול, זה נחשב יותר מתענית, שלא להכניס לגוף שום מותר אכילה ושתייה, שהמותרות גורמים הרבה כאבים ר"ל, לא לבקש שום מותרות רק די הסיפוק כ"א לצורך אורחים או לדבר

מצוה. די הסיפוק לאיש בריא בכל יום ערך א' ליטרא לחם ומעט מים וללבוש בגדי פשתן או צמר של (ג)וואנט שלא להכניס לגוף אפילו ספק איסור שמטלטלין לבו של אדם, ולכל לראש — „לנקות הגוף היטב“.

בעניני הנהגה בהוויות העולם. הוא מצוה להיות זהיר בדבר „לעסוק באמונה“ ללמוד אומנות נקיה וקלה, שלא לעשות שום משא ומתן שנראה שקשה לגמור בכי טוב, שלא לשלם קודם קבלת התמורה והמכר ולא להלוות במקום שאינו בטוח. לבד לעניי בני ישראל, להלוות על משכון ובאם שלא ישלם לו כלל, גם כן שלא יגיש להם. שלא לעשות שותפות רק בעת הכרח. בתור מידה נכונה מתוך חכמה וצניעות הוא מיעץ „להסתיר עושר“ אולם יחד עם זה הוא מצוה „ליתן מעשר מהקרן ואח"כ מהרוח ואם ירצו ליתן חומש תבוא עליהם ברכה... להתלמד איזה מסכת או שארי דברי תורה עד שיהי' שגור בעל פה, בכדי ללמוד ולהרהר בזה בדרך ובזמן אכילה ובחשיכה ובשעת מלאכה במקומות שאינו יכול לראות בספרים...

הרב המצווה מציע ליו"ח תכנית יומית מושלמת בעניני מילוי תפקידים לפי סדר עבודתם היום-יומי, לפי סדר-זמנים מתאים. לאחר שהוא מציין חשיבותו של דבר חלוקת הזמן של מעת לעת, היינו כ"ד שעות לפי ענינו וצרכו וכחו ובריאותו ודעתו של כל אחד ואחד והוא מפרט:

סדר קביעת זמן של מעת לעת: בלילה חצי שעה תיקון חצות, א' שעה משניות, א' שעה חומש, א' שעה פסוק, חצי שעה מדרש, חצי שעה דקדוק, חצי שעה עין יעקב, חצי שעה קבלה, א' שעה תפלת שחרית בצבור, א' שעה פוסק, ג' שעה גמרא, חצי שעה מוסר, חצי שעה דרוש, חצי שעה תכונה, חצי שעה כתיבה וחשבון, חצי שעה נקיות, חצי שעה תפלת מנחה, שלש שעות מלאכה או משא ומתן, א' שעה של כל אכילות היום של מעת לעת, חצי שעה תפלת ערבית, חצי שעה מנוחה, חמשה שעות שינה, וכל אחד יחלק הזמן של מעת לעת, היינו כ"ד שעות, לפי ענינו וצרכו וכחו ובריאותו ודעתו.

בדבר הלימודים החיצוניים מצא להקדיש סעיף מיוחד וגם להזהיר כמה „הזהרות“ (ריבקינד): ללמוד מעט כתיבה וחשבון ולשונות וחכמה חיצונית ולא לבלות היקר בזה ההבל, וגם זה המעט רק בביתו אצל מלמד הגון וירא שמים שלא ילמד שום שמץ דופי וסברת חיצונים נגד הד"ת ח"ו ולחזור הלמודות הנה במקום שאסור להרהר בדברי תורה.

הוא אומר גם „כל הדברים הבדוי' מלבינו, אפילו שנבראו יפים וטובים לע"ע

יכול להיות בהשתנות הזמן גם המה ישתנו לפי מקרה הזמנים" אבל התורה היא נצחית, במצב אחד ולעולם תמיד בלי שום שינוי".

חינוך הבנים. ליתן בניו למלמד הגון וי"ש, ללמדם תורה ומדות טובות עד שיגיעו לזמן שמונה עשר וכל המרבה הרי זה משובח, להשגיח על בניו שיעשו פעולה בלימודים ולחזור על מה שלמדו ויעשו הכל כדין וכד"ת וכדרך ארץ. הוא גם ציוה להקציב מענק שנתי בשביל, תלמיד אחד ללמוד תורת ה' בהתמדה אצל רב הגון ויר"ש, שכר לימודו על שנה שמונה ר"כ והתלמיד הזה יכול גם להיות ממשפחתי וכל הקרוב הוא קודם.

ר' יצחק ריבקינד בעל המאמר כותב להלן: „המופלא בכל התכנית החינוכית שלו הוא הצווי שתהי' לשון הקודש בפי הילדים כשפת אם: „אם אפשר תיכף כשיתחילו בניכם לדבר". לחנכם בלה"ק, להרגילים בזה, כמו מוטער-שפראכע (שפת האם) ולצוות ג"כ ליו"ח (יוצאי חלציתם) שגם הם יתנהגו כן דור אחר דור עד עולם. זה יהיה פעולה גדולה בכל דברי הד"ת כמו שכתב רש"י ז"ל בפרשת עקב. הוא מצוה על חינוך מוסרי מתמיד, להנזר ולהתרחק מכעס, מגאווה אפילו בד"ת, מניבול פה וכד', להתחנך במידות של סבלנות, מתינות, צניעות וענוה. להרבות במעשים טובים וצדקה ומוזהיר פעמים על התבוננות פנימית ונפשית „בכל יום להתבודד מעט ולחשוב התכלית בשביל מה נברא האדם בעולם הזה"... ולתקן הכל לפי הנצרך לו בעבודת הקדש לתכלית שנברא הזה העולם, ולא רק הסתכלות ומחשבה הוא דורש כי אם גם מעשים. לחשוב ולכתוב כל הדברים והענינים הנצרכים לתקן ולחנך הן במידות והן במעשים טובים כל אחד לפי צרכו בכדי לזכור תמיד ולתקן בזריזות האפשרי.

כמו"כ צוה לחלק מדי שנה בשנה ביום הזכרון צדקה חמשה ר"כ ללומדים משניות לזכרו, וארבעה ר"כ ושבעים ק"ז לאלמנות יתומים ועניים הגונים, ושלושים ק"ז לנר של שעה ועוד נוסף לזה שלושים ק"ז לשיבת וואלאזין ושלושים ק"ז להמטולח של אה"ק ושלושים ק"ז לשיבת דמיר.

שתי מסקנות מסיר ר' יצחק ריבקינד מתוכן צוואה מאלפת זו:

(א) הצוואה ערוכה בשיטת המוסר, שנתגבשה ונתפשטה כעבור זמן לא רב כתנועה בשיבות ליטא וזאמוט ובעל הצוואה הרב משה יהושע זעליג הוא אחד מאבות תנועת המוסר והמוסראים.

(ב) בדרישה זו (שלשון הקדש תהיה בפי הילדים כשפת אם כדלעיל) בודאי ובודאי שהקדים (הרב הנ"ל) לא רק את בני דורו אלא אפילו את הדור של הלשון העברית החיה, זוהי תמצית צוואה של רב מתנגד מן הדור העבר, אחד

מבני החבורה הוולוז'ינית הראשונה אשר קיים בחיי מופת את האידיאל הדתי לאומי המסולש — תורה, ארץ ישראל ולשון הקדש וסלל מסילה במחשבה מוסרים לעם משולש בערכי גאולה נצחיים, בהכשרה לפדות הנפש. (אשר לצוואה זו עיין גם „מקורות לתולדות החנוך בישראל“, ח"ד, עמ' קפ"ה).

בספר „תולדות חכמי ירושלים“ ח"ג עמ' 232 מתואר רבי משה יהושע כך: ...הרב הגדול הצדיק המפורסם ר' משה יהושע הכהן, האב"ד דק"ק האזינופורט במדינת קורלאנד. גודע ומפורסם בחבת הקדש, בחבורו אשר כתב ממסעו לארץ ישראל, ואין הספר עתה בידי להודע תולדתו בפרטות מפעליו, [לא ידוע לי שמו ומהותו של הספר הזה. ובח"מ ח"ב שורה ז' ג"א „מ"ק הרבנית רחל אלמנת הרב משה יהושע-זעליג הכהן“, שנפטרה כ"ח כסליו תרי"ד, ונראתה שהיינו הר, א. ר—ן.] יצתה נשמתו בטהרה יום ה' י"ד סיון התרי"ג.

ונזכר בפנקס הישן של הח"ק של האשכנזים, בזה"ל: „הרב הגדול הצדיק המפורסם מו"ה משה יהושע הכהן, אב"ד בק"ק האזינופורט במדינת קורלאנד. י"ג בטהרה יום ה' י"ד סיון התרי"ג“.

רבי צדוק בלאך

...בגנזי הספריה הלאומית (מס' 3177) מצוי ספרו של רבי צדוק בלאך, מתלמידי רבי חיים מוולוז'ין לספר „הבהיר“ אשר סודר על ידי ר' משה שלמה והוא הוסיף עליו פירוש משלו „אם לבניה“.

בהשלמת הספר הוא מציין:

„תם ונשלם בעזרת אל בורא עולם, פירוש הבהיר, וההוגה בו תזהיר נשמתו כזוהר הרקיע המאיר, ויזכה כאור הראשון להאיר, לע"ל בזמן המשיח, כי בא יבא ויזכה בכבוד ה' וטובו, ונכתב ע"י אבי פרץ וזרח, וחסד ה' עלי מהרה תזרח, להאיר כאור זורח, פן אלך דרך עירך ואהיה כאורת, ואולי ישעו ממרום עלי איש כמוני יהיה לפי תומו, וכתבתיהו לעצמי. ה' יזכני להגות בו, זרעי וזרע זרעי עד סוף כל הדורות“.

נשלם המלאכה י"א אייר תקל"ד לפ"ק בק"ק ווילנא יצ"ו.

בהסכמתו של רבי חיים מוולוז'ין בכתב ידו, המיועדת בעצם לספרו של ר' צדוק בלאך מאיוועניץ, הוא מפליג בשבחו של רבי משה שלמה, והרי היא במילואה:

ספר הבהיר הקדוש תורה חתומה ניתן, דברים שכיסה עתיק יומין בתוה"ק, מי יאמר דמטמון גליין לי' כאתר הנגלות שבתוה"ק, אך יאותו לאחר הבהיר